

Πρόκειται για έναν από τους παλαιότερους ναούς της βυζαντινής Άρτας και χρονολογείται γύρω στο 10ο αιώνα . Κατά καιρούς γνώρισε πολλές μετασκευές.

Στη μέση της όμορφης Κορωνησίας μέσα στην αγκαλιά του Αμβρακικού, στέκει κατάκορφα στο λοφίσκο, παντόπτης φύλακας στεριάς και θάλασσας, ο μικρός ναός της Γέννησης της Θεοτόκου, απομεινάρι παλιού και ακμαίου μοναστηριού. Από σωσμένες γραπτές μαρτυρίες μαθαίνουμε ότι το μοναστήρι υπήρχε πριν το 1193, στα χρόνια δε της λατινοκρατίας και στις αρχές της τουρκοκρατίας (15ος και 16ος αιώνας)

είχε πολλούς μοναχούς και γνώριζε μεγάλη ευμάρεια. Αργότερα όμως, για ποικίλους λόγους έπεσε σε μαρασμό, ώσπου στο τέλος του περασμένου αιώνα εγκαταλείφθηκε απ' τους μοναχούς κι ερημώθηκε, ωστόσο παρέμειναν ως σήμερα -έστω και τραυματισμένοι- μάρτυρες της παλιάς ακμής του, ο ναός και το μικρό παρεκκλήσι του Οσίου Ονουφρίου σε απόσταση λίγων μέτρων ανατολικά του ναού.

Επίσης διατηρείται το παλιό πηγάδι απ' όπου υδρευόταν η μονή, καθώς και ερείπια από κελλιά και βοηθητικούς χώρους στα νότια του ναού. Κατά τον Σεραφείμ Ξενόπουλο πρόκειται για πανάρχαια μονή που ιδρύθηκε τον 7ο αιώνα, οι νεότεροι όμως μελετητές Ορλάνδος και Βοκοτόπουλος, παίρνοντας ως κριτήριο τα στοιχεία τεχνικής της κατασκευής του ναού, τοποθετούν την ίδρυσή του περίπου τρεις αιώνες αργότερα, δηλαδή στο τέλος του 10ου αιώνα. άρα πρόκειται για έναν απ' τους παλαιότερους ναούς της βυζαντινής Άρτας. Το μνημείο στη μακραίωνη παρουσία του γνώρισε κατά καιρούς πολλές αλλαγές (μετασκευές, επισκευές, ανακαινίσεις και προσθήκες) ώσπου κατέληξε στο σημερινό του σχήμα. Η κυριότερη μετασκευή -για την οποία θα γίνει ιδιαίτερος λόγος- έγινε το 1670. Κατά τον 18ο αιώνα προστέθηκε στη δυτική πλευρά του ναού ο ορθογώνιος ξυλόστεγος νάρθηκας, και πιθανολογείται ότι κτίστηκε το ξεχωριστό κωδωνοστάσιο.

Σύμφωνα με την παράδοση, το πηγάδι του μοναστηριού το έφτιαξε ο ίδιος ο όσιος Ονούφριος, επομένως είναι κι αυτό έργο του 18ου αιώνα.

Σημαντικές αλλοιώσεις στην όψη του μνημείου προκλήθηκαν το 19ο αιώνα, και συγκεκριμένα κατά την ανακαίνιση του ναού το 1870. Όταν αργότερα (στα μέσα του 20ου αιώνα) αντικαταστάθηκε το παλιό ξύλινο υπόστεγο της βόρειας πλευράς του ναού με πεσσοστήρικτο προστώο και επιχρίστηκαν οι τοίχοι με ασβεστοκονίαμα, το μνημείο πήρε πλέον την τελική του μορφή. Σήμερα ο ναός λειτουργεί ως ενοριακός.

Το εξωτερικό του ναού.

Ο ναός εξωτερικά παρουσιάζει ιδιότυπο σχήμα: ενώ στο ανατολικό του τμήμα είναι σταυροειδής με ελεύθερο το σκέλος του Σταυρού, στο μεγάλο δυτικό του τμήμα καλύπτεται με συνεχή επικλινή στέγη. Ανήκει στο σπάνιο τύπο του σταυροειδούς ημιεγγεγραμμένου με τρούλλο, το σημερινό του όμως σχήμα παρουσιάζει σημαντικές αποκλίσεις απ' το παλαιό. Αρχικά, το δυτικό σκέλος του Σταυρού της στέγης εγγράφονταν σε ορθογώνιο κτίσμα, στο οποίο ήταν προσκολλημένος ξεχωριστός θολωτός εσωνάρθηκας. Κατά τη μετασκευή του ναού το 1670, το μεν ανατολικό μισό του ναού παρέμεινε αναλλοίωτο, στο δυτικό όμως μισό, άγνωστο για ποιο λόγο, κατασκευάστηκε η μονόπλευρη πλαγιαστή στέγη, οπότε το μνημείο πήρε τη σημερινή του μορφή. Εύκολα διακρίνει κανείς τα σημάδια αυτής της μετασκευής στην τοιχοδομή της νότιας πλευράς του μνημείου. Στο αρχικό κτίσμα ανήκε η θύρα της νότιας πλευράς, η οποία τειχίστηκε αργότερα.

Κατά την "ανακαίνιση" του 1870 ανοίχτηκαν μεγάλα παράθυρα στη βόρεια πλευρά του κυρίως ναού, φράχτηκε η νότια θύρα του νεότερου νάρθηκα, και ανοίχτηκε μια άλλη στη βόρεια πλευρά του. Τότε καλύφθηκαν με αμμοκονίαμα ο τρούλλος, η βόρεια και ανατολική πλευρά του ναού και το κωδωνοστάσιο. Η ύπαρξη του σοβά δε μας επιτρέπει να έχουμε ολοκληρωμένη εικόνα της εξωτερικής τοιχοδομής. Απ' ό,τι μπορούμε να παρατηρήσουμε στη μόνη ακάλυπτη νότια πλευρά, η τοιχοποιία του ναού είναι απλή με ακανόνιστους και ανισομεγέθεις λίθους στους οποίους παρεμβάλλονται επίσης ακανόνιστα πλίνθοι. Τα μικρά μονότοξα παράθυρα των πλάγιων πλευρών έχουν πλίνθινη επίστεψη, η οποία μαζί με τα οδοντωτά γείσα των αετωμάτων αποτελεί και τη μόνη κεραμοπλαστική διακόσμηση του ναού. Η έλλειψη εξωτερικού διάκοσμου, η απλή τοιχοποιία και τα στενά μονότοξα παράθυρα -φεγγίτες- της κόγχης του ιερού και του τρούλλου είναι χαρακτηριστικά της ναοδομίας της πρώτης χιλιετηρίδας και επομένως μας βοηθούν στη σωστή χρονολόγηση του μνημείου.

Στον εξωτερικό διάκοσμο του μνημείου συμπεριλαμβάνεται και μια ορθογώνια μαρμάρινη πλάκα με ανάγλυφες παραστάσεις, που είναι εντειχισμένη στο μεταγενέστερο κωδωνοστάσιο. Η πλάκα διατριπάται από ελαφρό πεταλόμορφο τόξο και στέφεται από γλυπτό κανόνα, των οποίων τα διακοσμητικά θέματα και η τέχνη μαρτυρούν αρχαιοελληνική ρωμαϊκών χρόνων επίδραση. Το πεταλόμορφο τόξο είναι στολισμένο με ελικοειδή φυτά και πτηνά, ενώ η μέσα στο τόξο ένθετη πλάκα φέρει γνήσια βυζαντινή διακόσμηση. Είναι έργο του 13ου αιώνα και πιθανόν να προέρχεται είτε απ' τη στέψη επισκοπικού θρόνου, είτε απ' τη στέψη προσκυνηταρίου του μη σωσμένου παλιού μαρμάρινου τέμπλου.

Το εσωτερικό του ναού.

Ο κυρίως ναός χωρίζεται σε τρία κλίτη με δύο σειρές από ανομοιόμορφες και ανισοϋψείς κολώνες, ολόκληρος δε καλύπτεται με θόλους. Εκτός από μία όλες οι άλλες κολώνες ενισχύθηκαν με πεσσίσκους, για μεγαλύτερη αντοχή στη στήριξη των εγκάρσιων θόλων. Με την μετασκευή του 1670 άλλαξε σημαντικά η εσωτερική εικόνα του μνημείου. Τότε για μεγαλύτερη ευρυχωρία κατεδαφίστηκε ο τοίχος που χώριζε τον αρχικό εσωτερικό νάρθηκα απ' τον κυρίως ναό και αντικαταστάθηκε με τρίβηλο, στις κολώνες του οποίου χρησιμοποιήθηκαν ως κιονόκρανα ιωνικές αρχαιοελληνικές βάσεις τοποθετημένες αντίστροφα. Ταυτόχρονα ανοίχτηκαν στη δυτική πλευρά του αρχικού νάρθηκα δύο ακόμη παράπλευρες θύρες, οι οποίες όταν αργότερα (το 18ο αιώνα) προστέθηκε ο εξωνάρθηκας, μετατράπηκαν σε μεγάλα ορθογώνια ανοίγματα.

Οι μαρμάρινες πλάκες του δαπέδου σώζονταν ως το 15ο αιώνα και τις αναφέρει ο περιηγητής Κυριακός απ' την Αγκώνα που επισκέφτηκε την Κορωνησία το 1437. Μοναδικό απομεινάρι απ' αυτό το δάπεδο είναι το τετράγωνο ομφάλιο που φέρει συμβολική παράσταση των πέντε άρτων με πέντε ανάγλυφους κύκλους. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και άλλη ανάγλυφη πλάκα που καλύπτει την κτιστή Αγία τράπεζα και η οποία κατά τον Ορλάνδο πιθανότατα προέρχεται απ' την ερειπωμένη παλαιοχριστιανή βασιλική που βρίσκεται στο μικρό νησάκι Κέφαλος του Αμβρακικού.

Ο ναός είναι κατάγραφος από τοιχογραφίες, που όμως σε πολλά σημεία γίνονται δυσδιάκριτες απ' την αιθάλη, μεγάλα δε τμήματά τους καλύφθηκαν από ασβέστη. Εξάλλου η μετατροπή του αρχικού διαχωριστικού δυτικού τοίχου σε τρίβηλο προκάλεσε καταστροφή της επιγραφής που υποθετικά υπήρχε πάνω απ' τη θύρα επικοινωνίας του κυρίως ναού με το νάρθηκα, οπότε δε γνωρίζουμε πότε ιστορήθηκε ο ναός. Με βάση την

τεχνοτροπία των συνθέσεων οι μελετητές τοποθετούν την κατασκευή τους στο 17ο αιώνα και οπωσδήποτε πριν απ' το 1670, αφού κατά τη μετατροπή του διαχωριστικού τοίχου σε τρίβηλο χρειάστηκε να καταστραφεί σημαντικό τμήμα των παλαιότερων τοιχογραφιών. Από άποψη τεχνοτροπίας ο ζωγράφος ακολούθησε πιστά την τεχνική της Κρητικής σχολής (έντονα χρώματα, έξεργα φωτοστέφανα κτλ.).

Το εξαιρετικής τέχνης ξυλόγλυπτο τέμπλο έγινε στα μέσα του 19ου αιώνα και φέρει πλήθος ολόγλυπτων ανθικών και ζωικών διακοσμήσεων με τη συνηθισμένη κατά την όψιμη τουρκοκρατία διάταξη. Οι ωραιότερες ασημοστόλιστες φορητές εικόνες του τέμπλου είναι επίσης του 19ου αιώνα. Στις μορφές αυτών των εικόνων είναι εμφανή κάποια δυτικότερα στοιχεία, χωρίς ωστόσο οι συνθέσεις να χάνουν τη βυζαντινή τους φυσιογνωμία.

Το παρεκκλήσι του Οσίου Ονουφρίου

Πρόκειται για πολύ μικρή θολωτή βασιλική της οποίας τα αετώματα στην ανατολική και δυτική πλευρά υπερυψώνονται απ' τη δικλινή κεραμωτή στέγη για λόγους αισθητικής. Τιμάται στη μνήμη του μοναχού Ονουφρίου που ασκήτεψε εκεί ως την κοίμησή του (το 1780) και ενταφιάστηκε στο εσωτερικό του ναΐσκου. Ως προς το χρόνο κατασκευής του παρεκκλησίου δε γνωρίζουμε αν το ίδρυσε ο ίδιος ο Όσιος Ονούφριος ή αν πρόκειται για παλαιότερο κτίσμα, το οποίο επειδή συνδέθηκε με τη ζωή του Οσίου πήρε και το όνομά του. Πιθανότερη είναι η δεύτερη εκδοχή και μάλιστα χωρίς να αποκλείεται η βυζαντινή προέλευσή του. Στην τοιχοποιία του χρησιμοποιήθηκαν ακανόνιστοι λίθοι και πλίνθοι με μόνη εξωτερική διακόσμηση μια οδοντωτή ταινία στα γείσα των αετωμάτων. Το κιονοστήρικτο υπόστεγο είναι σύγχρονη κατασκευή.

Εσωτερικά το εκκλησάκι είναι κατάμεστο από τοιχογραφίες με εμφανή τα τραύματα όχι τόσο του χρόνου όσο της κακοήθειας μερικών νεοελλήνων που χάραξαν πάνω στις εικόνες ονόματα και χρονολογίες, αυτοσυστήνοντας μ' αυτό το τρόπο τον βανδαλισμό τους. Οι τοιχογραφίες φέρουν τη συνηθισμένη στα χρόνια της τουρκοκρατίας διάταξη σε ζώνες, όπου, κάτω εικονίζονται ολόσωμοι άγιοι, στη μέση στηθάρια αγίων και πάνω σκηνές απ' το εορτολόγιο. Δε γνωρίζουμε το χρόνο κατασκευής τους, αλλά πιθανότατα έγιναν συγχρόνως με την ιστορία του κεντρικού ναού της Παναγίας, δηλαδή το 17ο αιώνα, γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι το παρεκκλήσι προϋπήρχε του Οσίου Ονουφρίου.

Το παρεκκλήσι του Οσίου Ονουφρίου συνδέθηκε άρρηκτα με τη ζωή και την ιστορία του

γειτονικού παλαιού βυζαντινού μνημείου και γι' αυτό θεωρείται αναπόσπαστο οργανικό του μέλος.

Κλείνοντας την παρουσίαση του ναού της Παναγίας της Κορωνησίας, θα λέγαμε ότι το μνημείο αυτό μπορεί να μη διαθέτει την επιβλητικότητα άλλων βυζαντινών μνημείων, διατηρεί όμως -παρά τις αλλαγές που συντελέστηκαν τόσο στο ίδιο το κτίσμα όσο και στο χώρο που το περιβάλλει- την παλιά του υποβλητικότητα και τη μυσταγωγική του ατμόσφαιρα.

(Κείμενα και εικόνες από το βιβλίο του Κων/νου Θ. Γιαννέλου «Τα Βυζαντινά Μνημεία της Άρτας»)